

Hamar Vilmosné Brandt Rozália
(Dunabökény¹, 1942)

NEM AKARTAM ODAMENNI AZ ANYÁMHOZ

Az interjú 2012. szeptember 6-án és október 12-én készült Ócsényben.

1749-ben, Mária Terézia ideje alatt telepítették oda az ősöket, akik Németországból önként mentek. Mert, ugye, a török hódoltság után üres volt az egész terület. Hogy pontosan melyik részről, azt nem tudom. Úgy gondolom, hogy a Fekete-erdő vidékéről és Bajorországból.

A Duna mellett sárból tapasztott viskókat építettek maguknak, amiket mindig elöntött az árvíz. 1812-ben a Dunától egy kicsit beljebb létesítettek egy korábbiak – Buki – a helyén új községet. Dunabökénynek az 1936-os népszámlálás idején 3500 lakosa volt.

Lecsapolták a mocsarakat, ki mennyit, az a terület az övé lehetett. 1812-ben templomot is építettek, ami később kicsinek bizonyult, és 1936-ban bővítették.² Dunabökény katolikus volt.

Voltak iparosok is: például bognárok, festők, takácsok, kőművesek... de foglalkoztak pulóver- és harisnyakötéssel is. Később lettek értelmiségiek is. (Az én nagybátyám – a nagyapám testvéröccse – Kalocsára járt gimnáziumba, pap akart lenni³. Az első világháborúban besorozták katonának; utána már nem vállalta a papságot. Átképezte magát gépészmérnöknek, és Budapestre költözött.)

Dunabökényben is élte mindenki a maga életét.

Édesapám '42-ben vonult be Szegedre magyar katonának. Később hadifogságba esett, Sziléziában is volt; de erről nem szívesen mesélt. Dunabökényből '44 őszen és télén három transzportot indítottak a

Brandt Rozália édesapja
jugoszláv katonaként, 1937

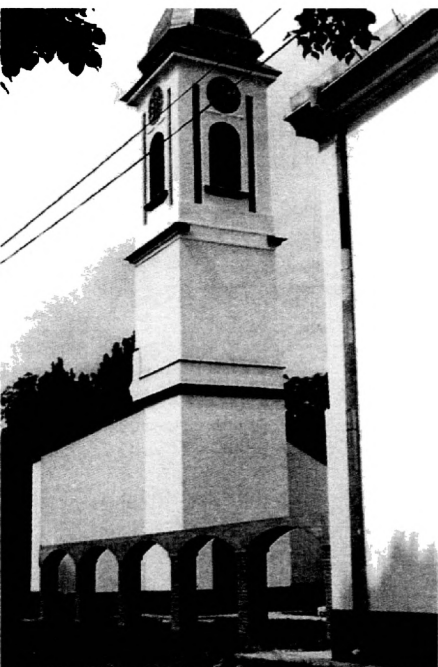

Brandt Rozália nagyapja,
dunabökényi középparaszt

¹ Ma Mladenovo. A falu alatt ömlött a Dunába a középkorban még hajózható Mosztonga folyócska, melynek egyik szigetén épült Bács Vára, a megye névadó települése, egykor a főegyházmegye (Kalocsa, Bács) érsekének, többek között Várad Páternek a székhelye. – M.M.

² A német hívek elűldözése után elhagyatottá vált. Az 1970-es évek végén a teteje beomlott. Húzsvar László, a későbbi nagybecskereki püspök újvidéki plébánoskodása idején a szentélyt és a tornyot megmentették, így ezek most egymástól elkülönülve idézik a múltat. – M.M.

³ A falu az átlagnál több papot adott. Itt született az 1944 utolsó napjaiban, a hívei szemé láttára nyilvánosan leölt Dupp Bálint plébános. Valentin Duppnak született; németből lett magyar vagyok – írta magáról. – M.M.

A dunabökönyi templom az újraszentelés évében, 1986

gulágra. Vitték a nagynénémet és a férjét is. A férje ott halt meg, a nagynénit áttoloncolták Kelet-Németországba, amikor Sztálin halála után felszámolták a táborokat.

Szintén '44 őszén a mi községünkben is Mitrovicára terelték azokat az idősebb férfiakat – nagyapám sógorát is –, akik nem voltak már hadkötelesek. Akik nem tudtak menni, azokat föltették a lovaskocsira, és a legközelebbi dűlőúton bevitték. A kocsi üresen jött vissza. Látták az emberek, hogy valami nincs rendben, és a társaiknak könyörögtek. „Vigyél inkább te!”

1945. március 25-én reggel a partizánok házról házra mentek, és kiadták parancsba, hogy fél órán belül mindenki az utcán legyen. Ezek után a szomszéd községbe, Tovarisevóba (Bácsstóváros) hajtottak bennünket. Anyám engem tragacson tolt a földes úton, a két nővérem és a többi gyerek a nagymamák szoknyájába kapaszkodva, sírva gyalogolt a partizánok kíséretében. Szóltak a harangok, végig hallottuk a hangjukat. (Hároméves voltam akkor, így nagyszüleim és édesanyám elmondása alapján tudom felidézni, mi történt velünk; a később átéltekre már én is emlékszem.) Tovarisevóból egy kis déli pihenés után Gajdobrára (Szépliget) kísérték minket.

Ott voltunk az elhagyott sváb házakban „elszállásolva”. Körülbelül két hetet töltöttünk ott; elvettek tőlünk mindent, amit magunkkal tudtunk vinni. Oda gyűjtötték össze a többi faluból is a svábságot: gyerekeket, munkaképes nőket, öregeket.

Április közepén a templomkertbe zavartak mindannyiunkat a partizánok, az éjszakát ott töltöttük. Másnap megtörtént a családok szétválasztása. Az útra keresztben kitétek egy asztalt. Odaültek, és szólították az embereket. Megvolt a névsoruk. Oda kellett menni mindenkinek az asztalhoz. A munkaképes asszonyokat – köztük édesanyámat is – az asztal egyik oldalára állították, a munkaképtelen időseket és a gyerekeket pedig a másik oldalra. Egyik fiatalasszony a csecsemőjével lépett oda az asztalhoz. Mondhatott valamit a szerbnek, mert az kikapta a kisgyereket a babakocsiból, és a földhöz vágta. A dédapja – csak egy párna volt a hátára kötve – nagyon öreg volt már, az volt az összes csomagja, ezt látva félelmében a felesége szoknyáját fogta meg, annyira kétségbe esett. „Mi lesz velünk?!”

Az asszonyokat különböző helyekre vitték kényszermunkára: az újvidéki kórházba sebesült szovjet katonákat ápolni, kendergyárba dolgozni vagy máshová, állami gazdaságokba.

Az időseket, köztük dédanyámat, két nagyanyámat, nagynéniket és azok unokáit, két nővéremet és engem meg még másokat állatszállító vagonokban a járeki lágérba vittek.

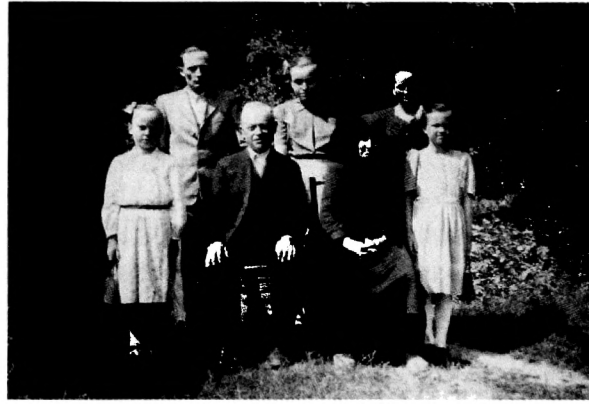
Nagyapám pár nappal később került oda hozzánk, mert neki korábban egy tanító házaspárt kellett Bátaszékre menekíteni. (Nem dunabökönyi tanítók voltak, máshonnan kerülhettek a faluba.) Hazafelé az oroszok elvették tőle a lovakat meg a kocsit. Neki köszönhetjük,

hogy életben maradtunk. Hogy milyen úton-módon – nagyapám biztosan mondta akkor, de már nem emlékszem rá –, de kapott kijárási engedélyt a szerbektől. Átmehetett Temerinbe, és ott munkát vállalhatott. Éltek ott még magyarok is.⁴ Egy gyermektelen magyar házaspárnál kapott munkát. Onnan hozott ennivalót. Rajtam kívül ott volt neki a három unoka és a két nagymama meg a nagymamám testvérének az unokája; azokat se lehetett elhanyagolni. Voltunk elég sokan arra az adagra, amit szét tudott osztani.

Egy szobába három-négy családot zsúfoltak össze. Le volt terítve a szalma, azon feküdtünk.

Ágyneműt meg ilyesmit nem tudtunk elvinni; csak azt, ami rajtunk volt. Eltetvesedtünk, mert nem volt tisztálkodási lehetőség. Kitértek a járványos betegségek: vérhas, tífusz... Az idősebbek depresszióba estek, mert mindenük odaveszett, és hajléktalanok lettek. Sokan éhen is haltak, főleg kisgyerekek. Itt halt meg a dédanyám is, Straus Jakabné Féber Mária. Nagyon szigorú felügyelet alatt tartottak bennünket, enni alig kaptunk valamit. Egy kis hig levest, só és fűszer nélkül, kukoricakását forró vízben elkeverve. Egy hosszú parasztházban hátul körösztbe volt a szín. Ott főztek. Meg volt határozva, hogy déltől 1 óráig lehet menni az ennivalóért. Előtte meg utána nem lehetett kimenni az utcára. Aki előbb vagy később ment enni, azt agyonlőtték. Megtudták az asszonyok (voltak köztük sokan falubeliek), amikor jöttek az ebédért, hogy nagyapámnak van ilyen engedélye. Estéknként a kerteken keresztül lopva hozták a még eldugott kis ékszereiket, és mondták neki: nem tudná-e elvinni Temerinbe csencselni? Nagyapa vállalta a kockázatot, és megegyeztek, hogy mit és mennyit szeretnének kapni érte. Nagyapa egy kicsivel mindig többet kért, amit meg is adtak, hogy a családjának is jusson ennivaló. Ezért maradtam életben talán én is.

Ez az állapot egy évig tartott. 1946. október 17-én felszámolták a járeki lágert, és átszállítottak bennünket Körtésre, egy másik lágérba.⁵ Ott már jobb volt egy kicsit. Az élelem is, és szabadabban mozoghattunk. Ott már a jugoszláv hadsereg katonái vigyáztak ránk. Nem sokat törődtek azzal, ha elszökött valaki. Sőt! Még pénzt is követeltek attól, aki át akart menni Magyarországra.⁶ Ebben a lágérben halt meg 56 évesen anyai nagyanyám, Jambach Andrásné Dupp Erzsébet. Ott nyugszik Körtésen a tömegsírbán. A falut teljesen lerombolták azóta, egypár viskó maradt csupán.

A Brandt család – az első sorban balról a visszaemlékező, nagyapja, nagyanyja, nővére és édesanyja

⁴ Temerin lakossága zömében magyar volt. – M.M.

⁵ Csorba Béla kutatásai szerint a tábort 1946. április 15-én számolták föl. In: Csorba Béla: Szétszórt csontjaink 59. p. A szerző kiadása, Temerin, 2011. – M.M.

⁶ A táborok fennállásának vége felé a fenntartóik nem elnézték csupán a foglyok szökését, hanem serkentették is, hogy minél hamarabb megszabaduljanak a működtetés költségeitől, és megszabaduljanak a táborlakóktól. – M.M.

1947 végére felszámolták a lágereket; Körtésről átszállították a foglyokat Gakovóba, hogy közelebb legyenek a magyar határhoz. Gondolták, hogy onnan könnyebben át tudnak szökni Magyarországra. Amint az előbb is mondtam, a szerb katonák pénz ellenében átsegítették a menekülőket a határon.

Magyarországon át Németországba szöktek azokhoz az ismerősökhöz, rokonokhoz, akik 1944 őszén menekültek ki. Akik megvárták a teljes felszámolást, és még munkaképesek voltak, Jugoszláviában is vállalhattak munkát. Volt, aki visszakerült a saját falujába, de a házat nem kapta vissza, mert abba közben szláv telepesekeket költöztettek.

Sokan felszabadító lágerekbe kerültek, ahol munkalehetőséget kaptak, de három évet ott kellett maradniuk. Bányákban, kolhozokban (szövetkezetekben), állami gazdaságokban dolgoztak Jugoszlávia különböző helyein. Például apai nagyanyám testvére és a családja, valamint a nászasszonya és a nászasszony két unokája Zomborban; úgy emlékszem, ott állami gazdaság volt.

Édesanyám unokatestvére és a családja Szerbia keleti részében, Bor helységben volt; ott rézbányában dolgoztak. A munkaidejük, fizetésük egyforma volt a jugoszláv munkásokéval. A hadköteles férfiakat ekkor már besorozták jugoszláv katonának. 1931-es születésű unokabátyám a boszniai Banja Lukában volt katona.

1950-ben a német és a jugoszláv Vörös kereszt között létrejött egy megegyezés, mely szerint aki Németországba akar települni, megteheti, de magas árat kellett fizetni a kérelemért. A már említett rokonok 1956 nyarán mentek ki Németországba.

1946. július 20-án elvették a gyerekeket a nagyszülőktől, és Gádorba, egy gyermekotthonba vitték őket. Nagypapa vasárnaponként meglátogatott bennünket. Időközönként boszniai szerbek jöttek, és bejelentették, hány munkaképes gyerek kell nekik. Az idősebbik nővéremet is el akarták vinni egyszer, de egy jóakarátú nevelő elbújtatta az épülethez tartozó komlószárító padlásán. Nem akarta, hogy a három testvér elszakadjon egymástól. (Svábok voltak a nevelők, németül beszéltek velünk, de lehet, hogy szerbek voltak, és tudtak németül.)

Számolta az ember a gyerekeket: jedan, dva, tri, csetri, pet, seszt, szedam... felkiáltott: „Nincs ki a létszám!”

Egy másik gyereket hoztak ki a szobából, és azt vitték el. Amikor elmentek, előjöhetett a nővérem. Így maradtunk együtt hárman. Az unokanővéremet, Schlunski Magdolnát sajnos elvitték. Az öccse, Mátyás, velünk maradt. Az ő édesanyjuk volt az én anyukám unokatestvére.

Emlékszem rá, négy és fél éves voltam, amikor édesanyúmmal Palánkáról odaszöktek hozzánk. (Útközben ugyan Zomborban elkapták őket a partizánok, egy éjszakát börtönben töltöttek, de utána elengedték őket.) Amikor találkoztunk, nem akartam odamenni az anyámhoz, mert nem ismertem meg! Ott voltunk mi hárman testvérek és Mátyás, meg a többi gyerek a nagyszüleikkel, akik korábban már odaszöktek. Ott maradhattak anyukámék is; nem mondta nekik senki, hogy menjenek el onnan. Emlékszem rá – ez 1946 decemberében volt –, amikor Luca napján beöltözött egy idősebb asszony, és tüzes parázzsal

ijesztgette a gyerekeket. Magdi szülei és öccse már Németországban éltek, amikor a Vöröskereszt segítségével sikerült megtalálni Boszniában egy családnál; már nem tudott németül beszélni. Németországban az odatelepült délvidéki sváboknak sok segítséget adott az akkori államfő, Adenauer úr, hogy új életet tudjanak kezdeni. Körülbelül 1947 márciusáig Gádorban voltunk, majd átmentünk a nagyszülőkhöz Körtésre.

Édesapám a fogság után Magyarországon volt, és Decs határában egy szálláson dolgozott. Földiektől tudta meg, hogy hol vagyunk, és átszökött értünk a magyar–jugoszláv határon. Megérkezése másnapján elindultunk a határ felé. Egy borozdában (barázdában) jöttünk libasorban. Hallottuk a határőrök kutyáinak ugatását. Én édesanyám szoknyáját fogva elestem, és sírni kezdtem. Édesapám megállt, és hátraszólt: „Hallgass, mert lelőnek mindnyájunkat!” Már hajnalodott, amikor Csátaljára értünk. Bekéretőztünk egy családhoz, be is fogadtak bennünket. Egy napot tartózkodtunk ott. Édesanyám kimosta a ruháinkat, kite-regette száradni. Május volt, jó idő. Úgy emlékszem rá, mintha most lett volna. Baján áthozattuk magunkat a Dunán, a vasúti töltés belső oldalán, az erdő mellett ballagtunk Pörböly felé. Útközben meg akartunk ebédelni abból az ennyivalóból, amit Csátalján kaptunk. „Mi ez?!” – kérdezte nagyapám, és azonnal kiköpte a falatot. Vályoggal kevert töpörtyű volt. Pörbölyre május 9-én este értünk. Édesapám megkérdezte a gazdaság vezetőjét, hogy nagyanyám és nagyapám ott maradhatnak-e. A nagyanyám nem tudott már gyalogolni, és hat kilométer volt még hátra a decsi szállásig. A nagyszüleim ott maradhattak. A gazdaság vezetője látta, hogy milyen szerencsétlenek vagyunk, és megsajnálta bennünket. Édesapám másnap reggel elment értük.

A decsi szálláson egy éjszakát Vörös Gábor bácsiéknál töltöttünk. Mellettük volt egy lakatlan tanya, Hódi Menyhért erdész úré. Már korábban megígérte édesapámnak: ha sikerül átjutnunk, odaadja, hogy legyen hol laknunk. Rendbe tettük a tanyát, és kezdtük az új életet. Semmi másunk nem volt, csak a ruha, ami rajtunk volt. Szalmát kaptunk, azon feküdtünk. A szüleink napszámba jártak. A két nővérem beiratkozott az iskolába, kaptak is bizonyítványt, hogy a második osztályba mehetnek. Én a következő évben, '48. március 29-én töltöttem be a hatodik életévemet, akkor lettem első osztályos. Ott végeztük el a nyolc általánost. Gyönyörű iskola volt decsi szálláson. Még Klebersberg Kunó építtette. Azóta már lebontották, lebontották a szállásokat is.

Utána a pörbölyi erdőgazdaság Gyöngyös oldali területén dolgoztunk. Télen, amikor nem volt más munka, a szüleink is oda jöttek „fát csinálni”. Később földet béreltek, azt művelték.

A téeszt '59-ben kezdték szervezni. Behívták az iskolába az embereket, és addig nem engedték el őket, amíg alá nem írtak. ('59 telén beraktak egy embert egy zárt autóba, hurcolták összevissza, azt se tudta szegény, hol van, hogy lépjen „a közösbe”.)

Először akkor lettünk kisémmizve, amikor kikérgettek bennünket Dunabökényben a házunkból. A leadásokkal úja elvettek mindenünket Rákosiék. Harmadszor pedig a téesz... először a lovakat vitték el.

'62-ben ismerkedtem meg leendő férjemmel, '64 őszén kezdtem járni a palánki mezőgazdasági technikumba, levelező tagozatra. '69-ben érettségiztem általános növényter-

mesztő-állattenyésztő szakon. Az iskola után a szekszárdi Gabonaipar decsi telepén helyezkedtem el, meósnak vettek föl a keverőüzembe. Később adminisztrátor lettem a Gabonaipar szekszárdi ipartelepén. '66-ban esküdtünk meg a férjemmel, ő a körmendi műszaki főiskolán végezte el a mezőgazdasági gépész szakot, kapott ösztöndíjat is, majd letelepedési segílyt, öt évig az öcsényi téesz műhelyfőnöke volt. Házépítésbe fogtunk. Régi épületeket bontottunk, abból, ahogy tudtunk. Kölcsönt is kellett fölvenni. 1994. február 7-én mentem előnyugdijba, hat hónap munkanélküliség után.

A nővéreimnek ugyanolyan sors jutott, mint nekem: az idősebb a decsi téeszben dolgozott, ahol a szüleink. A fiatalabb a háziipari szövetkezetben, haláláig. (Ötvenhat évesen halt meg.)

Egyik unokatestvérem Dortmundban él; én tudtam, hogy ő van, de ő nem tudja, hogy én vagyok. Vannak még rokonok, de nem tartjuk a kapcsolatot. Az idősek kihaltak, a fiatalok már nem foglalkoznak ezzel. Nem ismernek bennünket, de én tudom, hogy ők kicsodák. Van egy paksaméta fénykép; édesanyám unokatestvére, aki Amerikában élt, már meghalt, volt is itt nálunk.

A férjem '72-ben volt kint – Jugoszláviában – édesapámmal először. Akkor még éltek ott édesapám szerb barátai. Halat főztek együtt a Duna-parton, elbeszélgettek a múltról. (Édesapám tudott szerbül, mert szerb iskolába járt, és legénykorában nagy focista volt, a helyi csapatban játszott, és szerb volt az edzőjük.) '85-ben mentünk a férjemmel. Amikor megyünk Zombor, Újvidék felé, bekötőúton kell bemenni a mi falunkba. A főúttól a bekötőúton úgy 100 méterre álltak a rendőrök, és mindenkit igazoltattak, aki a templomtorony szentelésére érkezett. Amikor beértünk a faluba (szombati nap volt), megálltunk a templom előtt, hogy megnézzük. Sokan összejöttek. Nem mondhatnám, hogy a világ minden részéből, mert egy amerikai asszony volt ott, meg Palánkáról jöttek vissza, akik oda költöztek annak idején. Az amerikai asszonnyal a temetőbe menet találkoztunk. „Átjöttem Németországba, ott tudtam meg, hogy buszt nem indítanak ide – mondta. Ha már addig eljöttem, elhatároztam, hogy akkor is eljövök. Próbáljanak bántani! Kitűztem az amerikai jelvényt, remélem, lesz nekik annyit eszük, hogy nem bántanak.”

Többnyire bosnyákok élnek most Dunabökenyben, sok ház már összedőlt. Az idén nyáron, amikor az ügyvédnél jártunk, megnéztük azokat az utcákat, ahol a rokonok laktak. A mi házunkban egy szerb házaspár lakik. Barátságosak voltak, amikor találkoztunk. Beszélni nem tudtunk velük, de kávéval kínáltak. A temetőben már egyetlen sírkő sem látszik ki a dzsindzsából; már amelyik még megvan, mert hallottuk, hogy egy időben 2-3 teherautóval hordták el a márvány síremlékeket.

Nem nagyon tudunk már menni. A férjem beteg, hosszú is az út; már én sem vagyok olyan fiatal. Fogadtam ügyvédet, még 2006-ban. Akkor is lent voltunk.

Az ügyvéd megkérdezte: akarom-e folytatni a pert? Akarom. Olvastam valahol, hogy a magyarok sokkal többen tartanak igényt egykori vagyonukra, mint a németek. Én igényt tartok.

A gakovói (gádori) emlékkereszt

A sindenfigeni emléktábla